

İNSAN HAKLARI ve DEMOKRASİ

Temel Kavramlar

Kişi: Hak sahibi olan ve sahip olduğu hakları kullanarak insana özgü

olanakları değerlendirebilen insan, kişi ya da birey adını alır.

Hak: Hukuk kurallarının kişilere belli yönde davranmaya izin vermesi,

belli şeyleri istemeye yetkili kılmasıdır. Hak, kişilere tanınan bir yetkidir.

Özgürlük: Kişinin başkalarına zarar vermeden dilediğini yapabilme-

sidir.

Sorumluluk: Bireyin eylemlerinin sonucunu üstlenmesidir.

Eşitlik: Dil, din, ırk ve cinsiyet gibi özellikleri nedeniyle kimseye ayrı-

calık tanınmaksızın tüm bireylere aynı hak ve özgürlüklerin tanınmasıdır.

İnsan Hakları: Tüm insanların insan oldukları için doğuştan sahip

oldukları, devredilemez ve vazgeçilemez haklardır. İnsan onurunu koru-
mayı, maddi ve manevi gelişmesini sağlamayı amaçlayan haklardır.

Temel haklar: Kişilere yasa ve yönetmeliklerle verilen somut hakları
güvence altına alan ve anayasada yer verilen soyut ve genel nitelikli
haklara “anayasal haklar” ya da “temel haklar” denir. Temel haklar, insanın
değerini korumaya yöneliktir.

- Anayasada yer alan Temel Hak ve Özgürlükler aşağıdaki gibi sınıf-
landırılmıştır;

A. İNSAN HAKLARI

a) Koruyucu Haklar (Negatif Statü Hakları)

- 1) Kişileri, devlete ve topluma karşı koruyan haklara koruyucu haklar denir.
- 2) Bu haklar anayasada “Kişinin Hakları ve Ödevleri” başlığı altında belirtilmiştir.
- 3) **Bu Haklar:** Kişinin dokunulmazlığı, maddî ve manevî varlığı; Zorla çalıştırma yasağı; Kişi
hürriyeti ve güvenliği; Özel hayatın gizliliği ve
korunması (Özel hayatın gizliliği, Konut dokunulmazlığı, Haberleşme
hürriyeti); Yerleşme ve seyahat hürriyeti; Din ve vicdan hürriyeti;
Düşünce ve kanaat hürriyeti; Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti;
Bilim ve sanat hürriyeti; Basın ve yayımla ilgili hükümler (Basın hürriyeti,
Sürelî ve süresiz yayın hakkı, Basın araçlarının korunması, Kamu tüzel-
kişilerinin elindeki basın dışı kitle haberleşme araçlarından yararlanma
hakkı, Düzeltme ve cevap hakkı), Toplantı hak ve hürriyetleri (Dernek
kurma hürriyeti, Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı); Mülkiyet hakkı; Hakların
korunması ile ilgili hükümler (Hak arama hürriyeti,
Kanunî hâkim güvencesi, Suç ve cezalara ilişkin esaslar); İspat hakkı;
Temel hak ve hürriyetlerin korunması’dır.

b) İsteme Hakları (Pozitif Statü Hakları)

- 1) Kişilerin devletten ve toplumdan isteyebilecekleri haklara iste-

me hakları denir.

2) Bu haklar Anayasa'nın “ Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler”

bölümünde yer alır.

3) **Bu Haklar:** Ailenin korunması ve çocuk hakları; Eğitim ve öğre-

nim hakkı ve ödevi; Kamu yararı (Kıyılardan yararlanma, Toprak mülkiyeti, Tarım, hayvancılık ve bu üretim dallarında çalışanların korunması, Kamulaştırma, Devletleştirme ve özelleştirme); Çalışma ve sözleşme hürriyeti; Çalışma ile ilgili hükümler (Çalışma hakkı ve ödevi, Çalışma şartları ve dinlenme hakkı, Sendika kurma hakkı); Toplu iş sözleşmesi, grev hakkı ve lokavt (Toplu iş sözleşmesi ve toplu sözleşme hakkı, Grev hakkı ve lokavt); Ücrette adalet sağlanması; Sağlık, çevre ve konut (Sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması, Konut hakkı); Gençlik ve spor (Gençliğin korunması, Sporun geliştirilmesi ve tahkim); Sosyal güvenlik hakları (Sosyal güvenlik hakkı, Sosyal güvenlik bakımından özel olarak korunması gerekenler, Yabancı ülkelerde çalışan Türk vatandaşları); Tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunması; Sanatın ve sanatçının korunması; Devletin iktisadî ve sosyal ödevlerinin sınırları'dır.

c) Katılma Hakkı/Siyasal Haklar (Aktif Statü Hakları)

1) Kişinin siyasal gücünü kullanmasını sağlayan haklara katılma

hakları denir.

2) Bu haklar, Anayasa'nın “Siyasi Haklar ve Ödevler” başlığı altında

düzenlenmiştir.

3) **Bu Haklar:** Türk vatandaşlığı; Seçme, seçilme ve siyasî faaliyette

bulunma hakları; Siyasî partilerle ilgili hükümler (Parti kurma, partilere girme ve partilerden ayrılma, Siyasî partilerin uyacakları esaslar); Kamu hizmetlerine girme hakkı (Hizmete girme, Mal bildirimi); Vatan hizmeti; Vergi ödevi; Dilekçe, bilgi edinme ve kamu denetçisine başvurma hakkı'dır.

Devlet: Belirli bir toprak parçasında yaşayan insanların düzen içinde ve bağımsız yaşamak için kurduğu örgütlenmedir. Devletin varlığı için bazı öğelerin varlığı gerekmektedir. Bunlar: Halk, Ülke ve Egemenlik'tir.

Hukuk: İnsanlar arası ilişkileri düzenleyen; barış, eşitlik, özgürlük ve güvenlik içinde bireyin varlığını korumasını sağlayan kurallar bütünüdür.

Adalet: Hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme, doğruluk olarak tanımlanmaktadır.

Hukuksal Bir Kurum Olarak Devlet

• Türkiye Cumhuriyeti devlet sisteminin dayandığı temel esaslar

şunlardır:

- Atatürk Milliyetçiliği ve Atatürk ilke ve inkılâplarına bağlılık,

- Egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olması,
- Kuvvetler ayrılığı,
- Üniter devlet yapısı ve laiklik,
- Hukukun üstünlüğü
- Dünya milletler ailesinin eşit bir ferdi olma,
- Çağdaş uygarlık düzeyini yakalama,
- Temel hak ve hürriyetlerin kullanılması önündeki engellerin

kaldırılması,

- Yurtta ve dünyada barış.

Laik Devlet ve İnsan Hakları

- Laiklik kavramının iki boyutu vardır. Birinci boyutu din ve devlet

işlerinin birbirinden ayrılmasıdır. Laikliğin ikinci boyutu, din, vicdan ve ibadet hürriyetinin sağlanmasıdır.

- Laik bir devlette bulunması gereken özellikler şunlardır:

1) Kişiler din, vicdan ve inanç özgürlüğüne sahiptir. Devlet, bütün

dinsel inançları anayasal güvence altına alır.

2) Yasa ve kurallar, dinsel ilkelere değil akla ve mantığa dayanır.

3) Bütün kurumlar gibi eğitim kurumları ve eğitimin içeriği de din

kurallarına göre düzenlenmez.

Hukuk Devleti ve İnsan Hakları

- Hukuk devleti vatandaşlarına hukuki güvenceler sağlayan, dev-

letin eylem ve işlemlerinin hukuk kurallarına bağlı olduğu, bir devlet sistemidir.

- Hukuk Devleti Olmanın Gerekleri şunlardır:

1. Temel Hak Ve Özgürlüklerin Güvence Altına Alınması

2. Kanun Önünde Eşitlik

3. İdarenin Hukuka Bağlılığı

4. Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Denetimi (Kanunların

Anayasaya uygunluğunu denetleyen kurum Anayasa Mahkemesidir.)

5. Devlet Faaliyetlerinin Belirliliği (Hukuk devletinde devletin

yapacağı faaliyetler önceden belli olmasıdır. Kişiler, hangi kurala tabi olduklarını bildiği için hukuki güvenlik içinde yaşarlar.)

6. İdarenin Yargısal Denetimi (İdarenin hukuk dışı bir uygulamaya maruz kalan kişiler idare mahkemelerine dava açarak yanlışlığın ortadan kaldırılmasını isteyebilmesidir.)

7. Mahkemelerin Bağımsızlığı

8. İdarenin Mali Sorumluluğu (İdari makamların yürüttükleri işler

sırasında vatandaşa verdikleri zararı ödeme zorunluluğudur)

9. Kuvvetler Ayrımı (yasama, yürütme ve yargı erkleri birbirlerinin

alanına girememesidir.)

10. Demokratik Rejim

Sosyal Devlet ve İnsan Hakları

• Sosyal devlet, toplumun güçsüz kesimini güçlüler karşısında

toplumsal ve ekonomik konularda önlemler alarak koruyan, onların eşit ve özgür olmasını amaçlayan devlettir.

• Sosyal Devlet Anlayışının Gerekleri şunlardır:

1. Gelir Adaleti ve Eşitlik
2. Fırsat Eşitliği
3. Tam istihdam ve işsizlikle Mücadele
4. Sosyal Güvenlik
5. Sosyal Denge ve Barışı Sağlamak
6. Ekonomik Büyüme ve Kalkınma
7. Ekonomik Kalkınma ve Yoksullukla Mücadele

Demokrasi, halkın halk tarafından, halk için yönetimidir.

• Türkiye’de demokratik siyasal sistemin temel ilkeleri şunlardır:

- a) Bireysel özgürlüğü korur ve geliştirir.
- b) Çoğunluğun yönetimine dayanır.
- c) Halkın egemenliğine dayanır.
- d) Kuvvetler ayrımı esastır.
- e) İnsanlar doğuştan bazı vazgeçilmez ve devredilmez haklara

sahiptirler.

f) İnsan aklına inancı esas alır.

g) İnsanlar yasalar önünde ve kamu hizmetlerinden yararlanma

konusunda eşittir.

h) Temsil esasına dayanır.

B. DEMOKRASİ

Demokrasi Türleri

1. Doğrudan Demokrasi: Kanunların bizzat halk tarafından yapıl-

masını ve kamu gücüne ilişkin kararların bizzat halk tarafından alınmasını ifade eder. Halkın egemenliğini bizzat ve doğrudan doğruya kullandığı demokrasi türüdür.

2. Temsili Demokrasi: Millete ait olan egemenliğin milletin seçtiği temsilciler aracılığı ile kullanılmasıdır. Temsili demokraside seçim temel araçtır. Genellikle nüfusu kalabalık ülkelerde uygulanır. Temsilî demokrasi modelinde öne çıkan temel özellikler, “iktidarın meşru bir seçimle belirlenmesi”, “çoğunluğun görüşünün kabul edilmesi” ve “kuvvetler ayrılığı ilkesi”dir.

3. Yarı Doğrudan Demokrasi: Egemenliğin kullanılmasının halk ile temsilcileri arasında paylaştırıldığı demokrasi çeşididir. Bu demokrasi türünde halk üç şekilde egemenliğin kullanılmasına katılabilmektedir: Referandum, halkın vetosu ve halkın kanun teklifi.

Demokrasinin İlke ve Kurumları

Bir rejimin demokrasi olarak nitelendirilebilmesi için dört temel

ilke ve kuruma sahip olması gerekir. Bunlar Seçimler ve Temsil; Siyasi Partiler; Çoğulculuk ve Katılım; Hukukun Üstünlüğü'dür.

1. Seçimler ve Temsil

- Günümüzde uygulanan seçim sistemleri, iki çeşittir. Bunlardan

biri çoğunluk sistemi, diğeri nispi temsil sistemidir.

- Çoğunluk sistemi, bir seçim çevresinde seçime giren partiler

arasında en çok oy alan partinin seçimi kazanmış sayıldığı sistemdir.

- Nispi temsil sistemi, seçime giren partilerin aldıkları geçerli

oyların oranına göre temsilci çıkardığı sistemdir.

2. Siyasal Partiler

- Siyasal kararları etkilemek ve bu amaçla siyasi iktidara gelmek

için kurulan örgütlerdir.

- Toplumdaki farklı görüşleri ve çözüm önerilerini sistemleştirir,

bir araya getirir ve çıkar gruplarını belirli seçenekler etrafında toplar.

3. Çoğulculuk ve Katılım

- Çoğulculuk, değişik görüşlerin varlığını ve yaşama hakkını tanı-

maktır.

- Katılım, insanların tercihlerinin ve tercihlerindeki değişmelerin

siyasal karar verme sürecini etkileyebilmesidir.

4. Hukukun Üstünlüğü

- Bir devlette, yasama organı da dahil olmak üzere devletin bütün

organları üzerinde hukukun mutlak bir egemenliğe sahip olmasıdır.

Hukukun üstünlüğü ilkesinin sağlanması için şu koşulları gerçekleştirilmesi gerekir:

- Temel haklar, anayasalarda değişmez bir biçimde yer almalıdır.

- Yürütme organı, anayasaya uygun olan yasaları uygulamalı ve

hukuk düzenine bağlı kalmalıdır.

- Yargı kuruluşları bağımsız ve güvenilir olmalıdır.

İnsan haklarının koruma altına alınması

- 1215 Magna Charta Libertatum (Büyük Özgürlük Bildirgesi =

İnsan hakları kavramının ilk belgesi kabul edilmektedir.), 1689 İngiliz İnsan Haklar Bildirgesi, 1776 Virginia Haklar Bildirgesi, 1776 ABD Bağımsızlık Bildirgesi, 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi insan haklarına yer veren ilk yazılı belgelerdendir.

- İnsan haklarının uluslararası düzeyde korunması amacıyla 1945'te Birleşmiş Milletler Örgütü kurulmuştur. Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda dünyanın her yerinde insan haklarına saygının gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi bu amaçla ortaya çıkan ilk uluslararası belgedir (10 Aralık 1948)

- İnsan hakları evrensel bildirgesi günümüz anayasalarına temel oluşturmıştır.

Uluslararası Korumanın Türleri

İnsan haklarının korunmasına yönelik Uluslararası belgeler iki başlık

altında incelenir.

- Uluslararası bildirgeler: Uluslararası bildirgeler, bildirgeye taraf

devletler için bağlayıcı hükümler içermezler. Bildirgeler daha çok yol gösterici ve tavsiye niteliğindedir. Birleşmiş Milletler örgütü tarafından kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi bu tür bir korumaya örnektir.

- Uluslararası antlaşmalar: Uluslararası antlaşmalar onaylandıklarında taraf devletler için bağlayıcı bir nitelik kazanırlar. Sözleşmenin gereğini yapmayan devletler için çeşitli yaptırımlar öngörülmüştür. Avrupa Konseyi'nce kabul edilen Avrupa Çocuk Hakları Sözleşmesi bu tür korumaya örnek gösterilebilir.

Uluslararası Koruma Mekanizmaları ve İşlevleri

İnsan haklarının uluslararası alanda korunmasıyla ilgili başlıca

organları şunlardır:

- Birleşmiş Milletler Örgütü,
- Avrupa Konseyi,
- Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatıdır.

1) Birleşmiş Milletler

- Dünyada barışın sağlanması ve insan haklarının korunması

amacıyla 1945'te Birleşmiş Milletler Antlaşması imzalanmış ve Birleşmiş Milletler Örgütü kurulmuştur. Türkiye'de BM'nin kurucuları arasındadır.

- 1946'da BM tarafından kurulan İnsan Hakları Komisyonu 10 Aralık 1948'de İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi adıyla kabul edilmiştir.

- Türkiye insan hakları evrensel bildirgesini 1949'da kabul etmiştir.

2) Avrupa Konseyi

- 2. Dünya Savaşının Avrupa’da yol açtığı toplumsal, siyasal ve

ekonomik problemler sonrasında Avrupa’da barışı ve düzeni sağlamak amacıyla 1949’da 10 Avrupa devletinin imzaladığı sözleşme ile Avrupa Konseyi kurulmuştur.

- Türkiye Avrupa Konseyine 8 Ağustos 1949 tarihinde katılmıştır.
- Avrupa Konseyinde insan haklarına ve temel özgürlüklere

uymayan üye devletlerin Konseyden çıkartılması yoluyla yaptırım uygulanmaktadır.

• Avrupa Konseyi; üye ülkelerin dışişleri bakanlarından oluşan Bakanlar Komitesi, üye ülkelerin parlamenterlerinden oluşan ve danışma organı niteliğinde olan Parlamenterler Meclisi ve Genel Sekreterlik olmak üzere üç organdan oluşmaktadır.

• Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 4 Kasım 1950 tarihinde imzalanmıştır. Türkiye ise bu sözleşmeyi 18 Mayıs 1954’de onaylamıştır.

• Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesiyle bireylere tanınan hakların korunması için kurulan denetim organları Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Bakanlar Konseyi, Delegeler Komitesidir.

a) Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

- Avrupa konseyine üye devletlerden seçilen yargıçlardan oluşur.
- İnsan Hakları Mahkemesi, sözleşmeyi imzalayan devletlerin

sözleşme hükümlerini yerine getirip getirmediğini denetler.

- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapılan başvurunun kabul

edilebilmesi için başvuru konusunun sözleşme kapsamına girmesi ve iç hukuktaki bütün başvuru yollarının tüketilmiş olması gerekir. Ayrıca, olayın üzerinden 6 aydan fazla bir zaman geçmemelidir.

b) Bakanlar Komitesi

- İnsan Hakları Mahkemesinin kararlarının yerine getirilmesini

denetleyen bir denetim organıdır.

- Yılda 2 kez toplanır. Siyasi yaptırıma sahiptir.

c) Delegeler Komitesi

- Avrupa Konseyinin yürütme organıdır. Üye devletlerin daimi

temsilcilerinden oluşan bir komitedir. İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının yerine getirilip getirilmediğini denetleyen organdır.

3) Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)

- AGİT 1990’da oluşturularak hukuk devleti ve insan hakları

konusunda yeni bir iş birliği döneminin başlamasını öngörmüştür.

Uluslararası Korumada Sivil Toplum Örgütlerinin Yeri ve Rolü

- Sivil toplum, eşit toplumsal haklara sahip olan vatandaşların

oluşturduğu toplumdur.

- Halkın kurduğu dernekler sendikalar, kulüpler, meslek kuruluş-

ları, odalar, vakıflar vb. birer sivil toplum kuruluşlarıdır. İnsan Haklarının korunması üzerine çalışan başlıca Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları şunlardır:

- Uluslararası Kızılhaç Komitesi: Bu komite, savaş esirlerine insanca muamele edilmesi için çaba harcar. Savaşlar sırasında oluşacak insan hakları ihlallerini ortadan kaldırmaya çalışır.

- Uluslararası Hukuk Komisyonu: Bu komisyon dünyanın bütün ülkelerinde hukukun üstünlüğünün sağlanması için çalışır.

- Uluslararası Af Örgütü: Düşünce suçlularının ve siyasi tutukluların serbest kalması için uğraşır.

- Uluslararası PEN Kulübü: Düşünce, ifade ve basın özgürlüğünün sağlanması için çaba harcar.

- İnsan Hakları için Uluslararası Birlik: Tüm dünyada insan hakları ihlallerinin önlenmesi için çaba sarf eder.

- Green Peace: Çevre kirlenmesinin önlenmesi için bütün dünyada faaliyet gösterir.

- Ulusal düzeyde İnsan Haklarının korunması üzerine faaliyet gösteren başlıca sivil toplum örgütleri ise şunlardır:

- İnsan Hakları Derneği
- Türkiye İnsan Haklar Vakfı
- Helsinki Yurttaşlar Derneği
- Türk Demokrasi Vakfı
- Mazlum-der